

УДК 339.5

DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.75-59>**Яценко О.М.**

кандидат економічних наук
*Київський національний економічний університет
 імені Вадима Гетьмана;*
 менеджер з фінансового контролю
ТОВ «ВІЛЛЕ ФОРТЕ Україна»

Iatsenko Oleksandr

Candidate of Economic Sciences
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman;
 Financial controller
LLC "VILLE FORTE Ukraine"

СТАН АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЕКСПОРТУ АГРОПРОДУКЦІЇ ЗА ВИДАМИ ТРАНСПОРТУ

THE STATE OF UKRAINE'S AGRI-FOOD MARKET AND TRENDS IN THE EXPORT OF AGRICULTURAL PRODUCTS BY TYPES OF TRANSPORT

Статтю присвячено дослідженню стану та тенденцій розвитку агропродовольчого ринку України. Визначено частку агропродукції у загальній структурі експорту України і світу та обґрунтовано її значимість для глобальної продовольчої безпеки. Проаналізовано товарну структуру, лєвова частка якої належить рослинництву. Розглянуто експорт досліджуваної продукції за видами транспорту, встановлено, що питома вага продовжує належати портам, на другому місці залізничний транспорт, на третьому – автотранспорт. Визначено топ-10 торгівельних партнерів (країн-імпортерів) агропродовольчої продукції України. Визначено географічну структуру експорту, а також зміни, які в ній відбулись з моменту повномасштабного вторгнення. Охарактеризовано основні виклики з якими зіштовхнулись вітчизняні компанії-експортери агропродовольства.

Ключові слова: агропродовольчий ринок, експорт агропродукції, географічна структура експорту агропродукції, товарна структура агропродовольчої продукції, логістичні ланцюги постачання.

The article is devoted to the study of the state and development trends of the agro-food market of Ukraine. The share of agricultural products in the overall export structure of Ukraine and the world was determined and its significance for global food security was substantiated. Before the full-scale war, Ukraine was one of the world's leading countries in the export of agro-food products and acted as one of the international guarantors of food security. The commodity structure of the export of agro-food products was analyzed – the most common belongs to crop production. It is also worth noting that the majority of exported products are raw materials. The export of agricultural products by means of transport was considered, and it was found that the share belongs to ports, in second place – railway transport, and in third place – motor vehicles. Ten leaders of trade partners (importing countries) of agri-food products of Ukraine (Romania, China, Turkey, Spain, Poland, Netherlands, Egypt, Italy, Germany, Hungary) have been identified. The geographical structure of exports is determined (the largest share goes to the countries of the European Union, in second place to the countries of Asia, in the third place to the countries of Africa), as well as the changes that have taken place in it since the full-scale invasion (before the war, the largest share was in the Asian region, in in second place – EU countries). The main challenges faced by domestic agri-food exporting companies are characterized (increased logistics costs, destruction of agricultural infrastructure, increased cost of production, etc.). The export of agricultural products by means of transport was considered, and it was found that the share belongs to ports, in second place – railway transport, and in third place – motor vehicles. The key challenges caused by the Russian aggression against Ukraine, which led to the disruption and partial destruction of logistics supply chains (complications of transportation of agri-food products by sea transport, the use of railway transport is complicated by the discrepancy in the width of European railway tracks, the insufficient number of grain wagons, the risk of road transport, which consists in the probability of blocking checkpoints at the border, etc.). However, despite the serious threats and challenges caused by military aggression, the agri-food market continues to play a defining role for our country and the world in general.

Key words: agro-food market, export of agricultural products, geographical structure of export of agricultural products, commodity structure of agro-food products, logistics supply chains.

Постановка проблеми. Ринок агропродукції відіграє вирішальну роль для забезпечення продовольчої безпеки швидкозростаючого глобального попиту. Для багатьох країн світу сфера сільського господарства відіграє пріоритетну роль для економічного розвитку й дозволяє наситити внутрішній та глобальний ринок продукцією даного сегменту. Роль України у забезпеченні агропродовольчих потреб населення світу є досить значною. Однак, повномасштабне вторгнення створило серйозні виклики, що спричинили загрозу продовольчій безпеці не лише для нашої держави, а й світу в цілому, що актуалізує питання дослідження стану та тенденцій ринку агропродовольчої продукції України. Зокрема, ключового значення в даному контексті набуває порушення глобальних логістичних ланцюгів постачання, окремої уваги заслуговує структура експорту досліджуваної продукції за видами транспорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням формування та генезису агропродовольчого ринку, а також його функціонування займалися як вітчизняні, так і закордонні дослідники, зокрема: Х. Зінгер, В. Писаренко, О. Шпичак, П. Розенштейн-Родан тощо. Аналізом логістичних ланцюгів постачання агропродовольчої продукції займалися І. Брітченко, В. Щербина, О. Шандрівська тощо.

Формулювання завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз географічної та товарної структури експорту агропродовольчої продукції, в тому числі за видами транспорту задля визначення сучасного стану та тенденцій ринку агропродовольства України та обґрунтування його значення для глобальної продовольчої безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. До повномасштабної війни Україна відносилась до провідних країн світу з експорту агропродовольчої продукції та виступала одним з міжнародних гарантів продовольчої безпеки. У 2021 р. наша держава приєдналася до складу відповідного Комітету ООН, метою якого є

забезпечення потреб населення світу продовольством у відповідності до цілей сталого розвитку [10]. До війни в сільському господарстві було задіяно біля 14% населення. Однак, навіть не дивлячись на серйозні загрози та виклики спричинені військовою агресією, агропродовольчий ринок продовжує відігравати визначальну роль для нашої країни та світу загалом. Згідно з даними Державної служби статистики України, експорт агропродовольчої продукції у структурі загального експорту у 2023 р. склав – 60,8% [8]. Це, в свою чергу, статистично підтверджує значимість агропродовольчого сектору для подальшого соціально-економічного розвитку України та забезпечення продовольчої безпеки як в середині держави, так і за її межами.

Обсяг експорту агропродовольчої продукції, починаючи з 2010 р. стабільно зростає. Навіть не дивлячись на війну, темп скорочення обсягів експорту досліджуваної продукції у 2022 р. становив – 15,6%, у 2023 р. – 5,9%. [7]. Однак, варто зазначити, що більшість експортованої продукції носить все ще сировинний характер. Якщо розглянути більш детально товарну структуру експорту агропродовольчої продукції, то слід зазначити, що питома вага припадає на продукти рослинного походження і складає – 53% (рис. 1) (або 32,4% від загального обсягу експорту товарів України). В той час як на жири та олії тваринного або рослинного походження припадає – 26% (15,2% від загального обсягу експорту товарів); готові харчові продукти – 15% (9% від загального обсягу експорту товарів); живі тварини, продукти тваринного походження – 6% (3,8% від загального обсягу експорту товарів).

У загальному обсязі світового експорту агропродовольчої продукції, згідно з даними Світової організації торгівлі (СОТ), у 2022 р. Україні належав 1%, в той час як, наприклад, Польщі – 2,26%, Німеччині – 4,6%, США – 9,6% [13]. Безумовно, торгівля агропродовольчою продукцією, враховуючи природно-географічний, ресурсний та людський потенціал нашої країни, здатна

Рис. 1. Частка експорту агропродовольчої продукції у структурі загального експорту, 2023 р., %

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі [8]

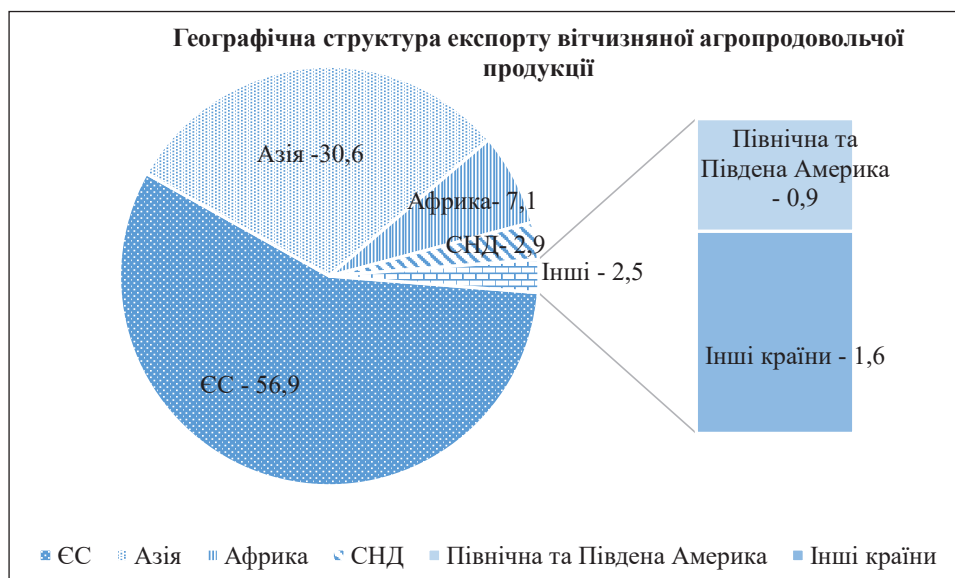

Рис. 2. Географічна структура експорту вітчизняної агропродовольчої продукції, 2023 р., %

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі [3]

сприяти покращенню добробуту населення та посиленню конкурентоспроможності України на глобальному рівні. Якщо розглядати регіональну структуру експорту, то на країни ЄС припадає більше половини всього експорту – 56,9%, на ринок Азії – 30,6%, Африки – 7,1%, та 2,9% припадає на країни СНД (рис. 2).

Варто зазначити, що за два роки до повномасштабного вторгнення (у 2020 р.), регіональна структура експорту агропродовольчих товарів мала дещо інший вигляд, зокрема, на країни ЄС припадало всього – 29,4% від загального обсягу експорту агропродовольчої продукції; в країни Азії постачалось – 49,9%; на Африку припадало – 13,3%, на країни СНД – 5,9%, на країни Північної та Південної Америки – 0,8% та на інші країни – 0,7%. Таке стрімке нарощення обсягів експорту агропродовольчої продукції в країни ЄС, з початку повномасштабного вторгнення, обумовлене рядом чинників, зокрема, утвердженням в намірах

вступу до ЄС, територіальною близькістю регіону, можливістю забезпечення логістики (залізничним, річковим та автотранспортом), на відміну від морських перевезень з якими виникав ряд складнощів через військові дії країни-агресора; через лібералізацію торговельного режиму, що був запроваджений країнами ЄС задля підтримки нашої держави тощо. Якщо ж розглядати експорт агропродовольчої продукції на рівні країн, то можна виокремити Топ-10 імпортерів вітчизняного агропродовольства, на які припадає 69,4% від загального обсягу досліджуваної продукції (табл. 1).

Також, на основі даних представлених в таблиці 1, можемо зазначити, що до деяких торговельних партнерів відбулось скорочення обсягів експорту, зокрема до Туреччини (темп приросту має негативне значення і складає – 10%), до Польщі (–35%), до Угорщини (–47,8%), серед причин, які сприяли виникненню подібних явищ, можна виокремити: введення тимчасового

Таблиця 1

ТОП-10 країн-імпортерів вітчизняної агропродовольчої продукції, 2023 р.

Рейтинг	Країна	Експорт (млн. дол. США)		Темп приросту (%)	Частка (%)*
		2022	2023		
1	Румунія	2555,84	2865,08	12,1	13,1
2	Китай	1882,62	2205,58	17,2	10,1
3	Туреччина	2207,33	1986,3	–10,0	9,1
4	Іспанія	1305,51	1759,07	34,7	8,0
5	Польща	2624,85	1705,73	–35,0	7,8
6	Нідерланди	1189	1264,75	6,4	5,8
7	Єгипет	652,17	1065,42	63,4	4,9
8	Італія	903,37	1023,45	13,3	4,7
9	Німеччина	671,14	847,33	26,3	3,9
10	Угорщина	881,39	459,88	–47,8	2,1
	Всього	23401,93	21873,27	–6,5	69,4

*Питома вага кожної представленої країни-імпортера в загальному обсязі експорту агропродовольчої продукції України, 2023 р.

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі [1; 2]

ембарго з боку Польщі та Угорщини на імпорту агропродовольства з України, введення імпортного мита Туреччиною на вітчизняну зернову продукцію, також великого значення мають складнощі, пов'язані з логістикою, зокрема, морськими перевезеннями та дотриманням угод морського коридору країною-агресором [6; 9]. Однак, варто відмітити, що темпи падіння обсягу експорту агропродовольчої продукції до цих країн не завадили їм залишитись серед десятки найбільших країн-партнерів з досліджуваної продукції.

Загалом, серед основних викликів з якими, зіштовхуються вітчизняні компанії-експортери агропродовольства слід віднести:

- зростання логістичних витрат, що пов'язано з ризиками втрати товару внаслідок війни, з блокадою морських шляхів, дією військового стану та введенням комендантських годин, що збільшує терміни доставки, зміною способів доставки, а відповідно і ціни;

- руйнування аграрної інфраструктури та порушення ланцюгів постачання внаслідок військової агресії,

- зростання собівартості продукції внаслідок зрощання цін на агрохімікати (органічні, мінеральні добрива тощо, хімічні засоби для меліорації, засоби для підвищення родючості ґрунтів та поліпшення урожайності), на паливо, та запасні частини для сільськогосподарської техніки, внаслідок проведення робіт з розмінування територій; зрощання та дефіцит електроенергії внаслідок ракетних атак на критично важливу енергетичну інфраструктуру, що знову ж таки сприяє зрощанню собівартості продукції та призводить до зниження її конкурентоспроможності.

Однак, навіть не дивлячись на зазначені виклики Україна посідає вагоме місце на глобальному ринку агропродовольчої продукції та є одним з лідерів постачання зернових культур. Якщо ще на початку незалежності вітчизняний експорт агропродовольчої продукції забезпечував потреби 40 млн. споживачів світу, то наразі, здатний задовольнити обсяги споживання 400 млн. осіб [5]. Однак, російська агресія призвела до серйозного порушення логістичних продовольчих ланцюгів, що, відповідно, спричинило виникнення загроз продовольчій безпеці, особливо для країн, для яких Україна була основним експортером агропродовольчої продукції (зокрема для деяких держав Африки та Азії). Відповідно до даних Світового банку, наша країна у 2023 р. посіла 79 місце, розділивши його з такими країнами як Парагвай та Папуа-Нова Гвінея за рівнем Індексу ефективності логістики, в той час, як ще у 2018 р. Україна займала 66 місце [11; 12]. Проте, варто відмітити, що у 2018 р., у рейтингу було оцінено 160 країн світу, а у 2023 лише 139 країн, і дещо змінилась методика оцінювання. У звіті за 2023 р. використовуються дані не лише на основі опитувань, а й на основі аналізу Big Date. Нові виклики, які спричинила російська агресія, полягають в [4]: ускладненні пере-

вень агропродовольчої продукції морським транспортом, а використання річкового можливе лише невеликими партіями, що збільшує час та вартість доставки; використання залізничного транспорту ускладнюється невідповідністю ширини європейських залізничних колій, недостатньою кількістю вагонів-зерновозів; ризик автомобільних перевезень полягає у вірогідності блокування пунктів пропуску на кордоні тощо.

Однак, навіть не дивлячись на ситуацію у Чорному та Азовському морях (блокування морських шляхів та окупації територій) найбільша частка за видами перевезень належить портам і у 2023 р. вона становила –76,4% (47,2 млн т), в той час як у 2022 р. – 66,9% (26,1 млн, т). На другому місці перевезення залізничним транспортом: у 2023 р. – 16,7% (10,3 млн т) у 2022 р. – 21,5% (8,4 млн т); на автотранспорт припадало у 2023 р. – 5,2 % (3,2 млн т), у 2022 р. – 10,8% (4,2 млн т); через пором перевезено у 2023 р. – 1,7% (1,1 млн т) у 2022 р. – 0,8% (0,3 млн т) агропродовольчої продукції, темп приросту – 121,2% (найбільший з усіх видів транспорту). Загалом, варто відмітити, що загальний темп приросту зовнішньої торгівлі за видами транспорту в натуральному вираженні є позитивним та становив у 2023 р., в порівнянні з 2022 р., – 58,5% (у 2023 р. загальний обсяг експорту агропродукції зазначеними видами транспорту становив – 61,8 млн т, тоді як у 2022 р. – 39 млн т). Не можна оминати увагою значимість «зернової угоди» підписаної у 2022 р. ООН, Туреччиною, Україною та країною-агресором, що дозволило нашій державі частково відновити експорт агропродовольчої продукції, що дозволило уникнути ризику продовольчої безпеки для країн Азії та Африки та вивільнити елеватори для наступного врожаю.

Висновки. У сучасну епоху турбулентності та невизначеності, агропродовольчий ринок відіграє важливу роль у підтримці сталого розвитку країн світу. Наша держава – не стала винятком. Сприятливе географічне розташування обумовлює наявність всіх необхідних чинників для розвитку аграрного сектору України та забезпечення не лише власних продовольчих потреб, а й часткового задоволення глобального попиту (особливо країн, що розвиваються Африканського та Азійського регіонів). Однак, повномасштабне вторгнення та військові дії країни-агресора, поставили під загрозу продовольчу безпеку у деяких регіонах світу. Проте, не дивлячись на всі виклики, спричинені війною, Україні вдалось втримати лідируючі позиції з експорту агропродовольчої продукції. Важливого значення у даному контексті набувають логістичні ланцюги постачання, які опинилися під найбільшим впливом негативних факторів спричинених війною (блокування портів, обстріли складів, мінування полів тощо). Цей сегмент вимушено зазнав стрімких трансформацій, що дозволило нашій державі продовжувати поставляти агропродовольчу продукцію на світовий ринок.

Список використаних джерел:

1. Дашборд щодо експорту та імпорту українських товарів. *Дія. Бізнес* : веб-сайт. URL: https://expport.gov.ua/770-dashbord_shchodo_eksportu_ta_importu_ukraini (дата звернення: 15.11.2023).
2. Економічна статистика. Економічна діяльність. Сільське, лісове та рибне господарство. *Державна служба статистики України* : веб-сайт. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm (дата звернення: 28.12.2023).
3. Звіт про роботу комітету підприємців АПК при ТПП України у 2023 році та затвердження плану роботи на 2024 рік : статистичний звіт. Торгово-промислова палата України. Київ, 2023 URL: <https://uccu.org.ua/uploads/files/65b29110ecf19013380265.pdf> (дата звернення: 23.01.2024).

4. Коваленко О.В., Кириченко А.В. Трансформації глобальних логістичних продовольчих ланцюгів в умовах війни в Україні. *Продовольчі ресурси*. 2023. Т. 11. № 20 С. 211–220. URL: <https://iprjournal.kyiv.ua/index.php/pr/article/view/678/pr20> (дата звернення: 01.08.2023).

5. Міністерство аграрної політики та продовольства України : веб-сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/news/za-2021-rik-ukrayina-zbilshila-zovnishnotorgovelnij-obig-sg-produkciyi-ta-prodovolchih-tovariv-roman-leshchenko> (дата звернення: 26.04.2024).

6. Національний науковий центр. *Інститут аграрної економіки*. URL: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/3732-2023-roku-ukrayina-prodovzhyla-posylyuvat-yevropeysky-vektor-ahrarnoho-eksportu-mykola-puhachov.html> (дата звернення: 26.04.2024).

7. Сільське господарство України. 2022 : статистичний збірник. Державний комітет статистики України. Київ, 2022. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf (дата звернення: 28.12.2023).

8. Товарна структура зовнішньої торгівлі України. *Державна служба статистики України* : веб-сайт. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/tsztt/arh_tsztt2023_u.html (дата звернення: 28.12.2023).

9. Туреччина запроваджує мито 130% на імпорт пшениці та ячменю, зокрема і з України. *Суспільне новини*. URL: <https://susplne.media/456669-tureccina-zaprovadzue-mito-130-na-import-psenici-ta-acmenu-zokrema-i-z-ukraini/> (дата звернення: 26.04.2024).

10. Україна приєдналася до складу Комітету з всесвітньої продовольчої безпеки ООН. *Посольство України в Італійській Республіці, в Республіці Мальта та в Республіці Сан Маріно (за сумісництвом)*. URL: <https://italy.mfa.gov.ua/news/ukrayina-priyednalasya-do-skladu-komitetu-z-vsesvitnoyi-prodovolchoyi-bezpeki-onn> (дата звернення: 10.09.2023).

11. Trade Logistics in the Global Economy. The International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank. 2018. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/29971/LPI2018.pdf> (дата звернення: 12.12.2023).

12. Trade Logistics in the Global Economy. The International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank. 2023. Available at: https://lpi.worldbank.org/sites/default/files/2023-4/LPI_2023_report_with_layout.pdf (дата звернення: 12.12.2023).

13. WTO STATS. *WTO* : веб-сайт. URL: <https://stats.wto.org/> (дата звернення: 18.12.2023).

References:

1. Dashboard shhodo eksportu ta importu ukrajinsjkykh tovariv. [Dashboard regarding the export and import of Ukrainian goods]. *Dija. Biznes*. Available at: https://export.gov.ua/770-dashbord_shchodo_eksportu_ta_importu_ukraini (accessed November 15, 2023).

2. Ekonomichna statystyka. Ekonomichna dijajnistj. Siljsjke, lisove ta rybne ghospodarstvo [Economic statistics. Economic activity. Agriculture, forestry and fisheries]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm (accessed December 28, 2023).

3. Zvit pro robotu komitetu pidpryjemciv APK pry TPP Ukrainy u 2023 roci ta zatverdzhennja planu roboty na 2024 rik [Report on the work of the committee of agribusiness entrepreneurs at the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine in 2023 and approval of the work plan for 2024]: statystychnyj zvit. Torhovo-promyslova palata Ukrainy (2023) Kyiv. Available at: <https://ucci.org.ua/uploads/files/65b29110ecf19013380265.pdf> (accessed January 23, 2024).

4. Kovalenko O. V., Kyrychenko A. V. (2023) Transformaciji ghlobalnykh lohistychnykh prodovoljchykh lancjughiv v umovakh vijny v Ukraini [Transformations of global logistics food chains in the conditions of war in Ukraine]. *Prodovoljchi resursy – Food resources*, t. 11, no. 20, pp. 211–220. Available at: <https://iprjournal.kyiv.ua/index.php/pr/article/view/678/pr20> (accessed August 1, 2023).

5. Ministerstvo aghrarnoji polityky ta prodovoljstva Ukrainy [The Ministry Agrarian Policy And Food Ukraine]. Available at: <https://minagro.gov.ua/news/za-2021-rik-ukrayina-zbilshila-zovnishnotorgovelnij-obig-sg-produkciyi-ta-prodovolchih-tovariv-roman-leshchenko> (accessed April 26, 2024).

6. Nacionaljnij naukovyj centr [National Scientific Center]. *Instytut aghrarnoji ekonomiky*. Available at: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/3732-2023-roku-ukrayina-prodovzhyla-posylyuvat-yevropeysky-vektor-ahrarnoho-eksportu-mykola-puhachov.html> (accessed April 26, 2024).

7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2022) Siljsjke ghospodarstvo Ukrainy [Agriculture of Ukraine], Kyiv: Informatiino-analitychne ahentstvo. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf (accessed December 28, 2023).

8. Tovarna struktura zovnishnjoj torhivli Ukrainy [Commodity structure of Ukraine's foreign trade]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/tsztt/arh_tsztt2023_u.html (accessed December 28, 2023).

9. Turechchyna zaprovadzhue myto 130% na import pshenyци ta jachmenju, zokrema i z Ukrainy [Turkey introduces a 130% duty on the import of wheat and barley, including from Ukraine.]. *Suspljne novyny*. Available at: <https://susplne.media/456669-tureccina-zaprovadzue-mito-130-na-import-psenici-ta-acmenu-zokrema-i-z-ukraini/> (accessed April 26, 2024).

10. Ukrajina pryjednalasya do skladu Komitetu z vsesvitnjoj prodovoljchoji bezpeky OON [Ukraine joined the UN Committee on World Food Security]. *Posoljstvo Ukrainy v Italijjskij Respublici, v Respublici Maljta ta v Respublici San Maryno (za sumisnyctvom)*. Available at: <https://italy.mfa.gov.ua/news/ukrayina-priyednalasya-do-skladu-komitetu-z-vsesvitnoyi-prodovolchoyi-bezpeki-onn> (accessed September 10, 2023).

11. Trade Logistics in the Global Economy (2018) The International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank. Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/29971/LPI2018.pdf> (accessed December 12, 2023).

12. Trade Logistics in the Global Economy (2023) The International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank. Available at: https://lpi.worldbank.org/sites/default/files/2023-4/LPI_2023_report_with_layout.pdf (accessed December 12, 2023).

13. WTO STATS. *WTO*. Available at: <https://stats.wto.org/> (accessed December 18, 2023).